

R.H. Oittinen ja suomalaisen yhtenäiskoulun rakentuminen

Itsenäisyyden ajan viisi ensimmäistä vuosikymmentä Suomessa kiisteltiin intohimoisesti uuden koulujärjestelmän tarpeellisuudesta. Peruskoulu-uudistus kuitenkin toteutui, kun kansanedustajista valtaosa asettui sitä eduskunnassa kannattamaan. Jaakko Itälän mielestä yhteiskunnalliset tekijät avasivat tien peruskoululle, mutta eivät niinkään päivänpoliittisten käänteiden tai nuorison ideologisen muotivirtauksen muodossa vaan pidempinä ja syvempinä virtauksina. Kaksi perusvirtaa – aatehistoriallinen ja taloushistoriallinen – kohtasivat toisensa 1950- ja 1960-lukujen taitteessa. Aatehistoriallinen virta sai lisää voimaa tuotantorakenteen muutosvirrasta, varsinkin kun oppikoulusivistyksen kysyntä kasvoi rajusti. Jukka Sarjalan mukaan kouluhallintovirkamiesten ja opettajien vuosia kestänyt kamppailu ei onnistunut viemään asiaa päätökseen. Vaikka tiedettiin, että koulutuksellinen eriarvoisuus loukkasi kansalaisten sivistyksellisiä oikeuksia, epäkohdan painoarvo oli vähäinen. Kuka tai ketkä kypsyttivät poliitikot ja kouluväen uudistukseen, joka pitkään oli sen aikaisemmissa muodoissa onnistuttu lykkäämään? (Itälä 2005, 48; Sarjala 2005, 37.)

Koulujärjestelmäkeskustelu kääntyi konkreettiseksi toiminnaksi vuonna 1963, jolloin hallitusten vitkasteluun työlääntynyt eduskunnan sivistysvaliokunta ryhtyi käsittelemään koulujärjestelmän uudistamisesta tehtyjä aloitteita. Vuoden 1963 marraskuussa eduskunta hyväksyi yhtenäiskoulujärjestelmään siirtymistä koskevan maalaisliiton Olavi Lahtelan toivomusaloitteen. Aloite pohjautui sisällöllisesti pitkälti R.H. Oittisen

johdolla työskennelleen kouluohjelmakomitean mietinnön periaatteisiin, mutta sitä oli valmisteltu myös Suomen Kansakoulunopettajien Liiton toimistossa. Saman vuoden joulukuussa aloittanut Reino Lehdon virkamieshallitus, jonka opetusministeriksi presidentti Urho Kekkonen oli nimittänyt Oittisen, asetti yhtenäiskoulun vastustajien pettymykseksi jo 6. helmikuuta 1964 uuden komitean suunnittelemaan yhtenäiskoulun toteuttamista. (Autio & Heikkilä 1990, 108 -109; Henttonen 1985, 27; Lappalainen 1985, 74 -75, 79.)

Tuossa peruskoulukomiteassa, jonka puheenjohtajan toimi Oittinen, luotiin puitteet uudelle oppivelvollisuuskoululle, koko koulutusjärjestelmän pohjana olevalle yhdeksänvuotiselle peruskoululle. Komitean tekemän ehdotuksen mukaan kunnan koululaitokseksi nimitettyyn organisaatioon tuli aina kuulua peruskoulu, mutta siihen voitiin sisällyttää muitakin kouluja. Vuoden 1966 eduskuntavaalien jälkeen muodostetun Rafael Paasion kansanrintamahallituksen esitys laiksi koulujärjestelmän perusteista annettiin eduskunnalle keväällä 1967, jolloin Oittinen toimi jälleen opetusministerinä (Lappalainen 1985, 93.)

Historiantutkimuksen tehtäväksi käsitetään pyrkimys mahdollisuuksien mukaan tavoittaa tutkittavien kohteiden ajattelu- ja näkemystapa. Tämä edellyttää etenkin niiden käsitteiden eksplikointia, joita heillä oli käytettävissä, sekä käsitteellisten erottelujen huomioimista. Reino Henrik Oittista käsittelevän lyhyehkön henkilöhistoriallisen katsauksen jälkeen artikkelissa ovat analysoinnin kohteena aikalaistoimijoiden koulutuspoliittiset valinnat koulujärjestelmän uudistusta 1960-luvulla toteutettaessa. Millaisille koulutusjärjestelmän rakennetta koskeville koulutuspoliittisille käsityksille koulujärjestelmälain valmistelutyö vuosina 1964-1965 rakentui? Millaisille käsityksille päätöksenteko koulujärjestelmälaista vuosina 1967-1968 rakentui? Millaisia oikein olivat R.H. Oittisen koulutuspoliittiset valinnat näissä koulujärjestelmä uudistuksen

ratkaisevissa vaiheissa? Mainittujen kysymysten tarkastelun taustana ovat koulujärjestelmänuudistusta ja koulunuudistajien tekemien valintojen merkityksiä koskevissa tutkimuksissa ja muissa kirjoituksissa tehdyt tulkinnat.

Lähestymistapani tässä artikkelissa on luonnehdittavissa aatehistorialliseksi tutkimukseksi siinä merkityksessä kuin aatehistorian tehtäväksi määritellään myös asioille annettujen merkitysten tulkinta ja ymmärtäminen. (Hyrkkänen 2002.) Tutkimusaineiston¹ sisältämiä lausumia ei tarkastella niinkään väitteinä, joiden pätevyyttä arvioitaisiin sellaisenaan, vaan pikemminkin retorisisina siirtoina argumentoinnissa. Kari Palosen (1996, 146-148) mukaan meidän olisi ymmärrettävä, miksi tietty väite on esitetty, jotta itse väite tulisi ymmärrettäväksi. Siten meidän olisi käsitettävä, miksi juuri tietty retorinen siirto oli tekemisen arvoinen, sekä tavoitettava ne edellytykset ja tarkoitukset, jotka sisältyivät sen esittämiseen. Tällaisen tutkimuksen instrumentteja ovat kysymysten, kielellisten konventioiden ja käsitteiden aikalaismerkityksien tavoittaminen ja kanonisoitujen tulkintojen purku.

Oittisen elämänkulun käännekohtia

Reino Henrik Oittinen syntyi heinäkuun 26. päivänä 1912 Helsingissä. Reino Oittisen äiti Hulda Gustava Apilisto oli kotoisin Lempäälästä. Hän kuului Hildénien sisarusseensa, joista kaksi, Iida Vihuri ja Kaisa Hiilelä toimivat myös eduskunnan jäseninä. Iida Vihuri oli Reino Oittisen lapsuus- ja nuoruusajan suuri innoittaja, jonka vaikutus hänen kehitykseensä on ollut ilmeinen. Juuri Iida-täti ohjasi Reinon jo varhain sosialistisen kirjallisuuden pariin. Alun perin Iida Vihuri oli Finlaysonin tehtaan työntekijä, mutta siirtyi myöhemmin sosiaalidemokraattisen piiritoimiston työntekijäksi ja taloudenhoitajaksi. Puolueeseen hän liittyi vuonna 1905 ollessaan 23-vuotias ja tuli pari vuotta myöhemmin Tampereen työväenyh-

distyksen sihteeriksi. Kansalaissodan aikana Iida Vihuri oli "johtavien komitean" sihteerinä ja sai siitä valtiorikosylioikeuden tuomiona elinkautisen. Reino Oittisen nuoruusajan suurimpia järkytyksiä oli, kun täti hukkui höyrylaiva Kurun haaksirikossa 1929 Näsijärvellä. Oittiselle menetys oli hyvin henkilökohtainen. (Ripatti 1992, 8-11.)

Reino Oittisen isä Henrik (Heikki) Alfred Oittinen oli sukua, joka oli siirtynyt Rautalammilta Helsinkiin. Heikki Oittinen oli ammatiltaan veturinkuljettaja, mutta menetti virkansa kansalaissodan jälkeen sekaannuttuaan sodan aikana punaisten asekuljetuksiin. Hän sai kuitenkin jäädä rautateiden palvelukseen ja oltuaan jonkin aikaa Pasilan konepajalla siirtyi perheineen Tampereelle, jossa sai veturinlämmittäjän paikan ja pääsi myöhemmin jälleen veturinkuljettajaksi. Reino Oittinen aloitti koulunsa Helsingissä Eläintarhan koulussa ja oli 10-vuotias perheen muuttaessa Tampereelle. Seuraavana syksynä 1923 hän aloitti oppikoulun Tampereen klassillisessa lyseossa. Raoul Palmgren, joka oli Oittisen luokkatoveri, on R. Palomeren nimellä kirjoittanut romaanimuotoisen muistelmateoksen *30-luvun kuvat*. Kirja on mielenkiintoinen lähde Oittisen nuoruusvuosiin ja näiden vuosien suomalaiseen koululaitokseen ja yhteiskuntaan. (Ripatti 1992, 8-11.)

Helsingin yliopistossa Oittinen opiskeli pääaineinaan valtioppi ja sosiologia. Filosofian kandidaatiksi hän valmistui vuonna 1934. Valkeakosken työväenopiston johtajana Oittinen toimi 1934-37 ja Työn Voiman päätoimittajana vuonna 1938. Työväen Sivistysliiton opinto- ja pääsihteerinä Oittinen työskenteli vuodet 1938-1945 ja Työväen Akatemian johtajana vuodet 1945-1950. Kouluhallituksen pääjohtajana Oittinen vaikutti vuosina 1950-72. Kasvatustieteiden kunniatohtoriksi hänet promovoitiin 1964. Oittinen toimi opetusministerinä viidessä hallituksessa vuosina 1948 -68, yhteensä 2341 päivää. Ministeri Oittinen kuoli 1. maaliskuuta 1978 Helsingissä. (Ripatti 1992.)

Kuka tai ketkä kulkivat koulunuudistuksen kärjessä?

Rafael Paasion (1980, 250 -251) mukaan Oittisen valitseminen hänen hallituksensa opetusministeriksi oli luonnollinen ja johdonmukainen ratkaisu. Kouluhallituksen pääjohtajana (1950 -1972) Oittinen oli kouluasioihin ja kulttuuritoimintaan syvästi perehtynyt mies ja vuosikausia tehnyt suunnitelmia koululaitoksen kehittämiseksi. Oittisella oli myös hallinnollista kokemusta, ministerinäkin moneen otteeseen. Hänelle varattiin mahdollisuus viedä suunnitelmansa päätökseen. (ks. myös Koskenniemi 1978, 65.) Oittisen osuutta peruskoulujärjestelmän luomisessa on selvitelty muistelmissaan Johannes Virolainen. Keskustapuolueen merkittävin koulutuspoliittinen vaikuttaja 1960- ja 1970-luvuilla korosti, että hänen yhteistyönsä Oittisen kanssa oli ollut miellyttävää ja tuloksellista. Keskustapuoluelainen ja sosiaalidemokraatti olivat juuri koulun uudistuksen ratkaisevimmissa vaiheissa voineet suuntaa antavalla tavalla vaikuttaa siihen, että uudistus meni eteenpäin. (Kärenlampi 1999, 35.)

Reijo Virtasen mukaan Oittisesta kehittyi sotien jälkeisen ajan koulunuudistusajattelun keskeinen henkilö, joka toisaalta oli liiallisen varovainen ja vitkutteli asioissa, joissa oli mahdollista käyttää voimaa ja enemmistövaltaa. (Virtanen 1983, 7, 64.) Esimerkiksi jo tammikuussa 1948, heti mietintönsä luovutuksen jälkeen Yrjö Ruudun johtama koulujärjestelmäkomitea pyysi kymmenen kokeilukoulun perustamista ja opettajanvalmistuksen uudelleen järjestelyyn ryhtymistä Kokeilua koskevat lausunnot olivat puoltavia, vaikka reuna- huomautuksia esitettiin. Elokuussa 1948 kansanedustaja Anna Nevalainen jätti toivomusaloitteen, jossa esitettiin Ruudun komitean ehdotusten kokeilua. Käyty eduskuntakeskustelu johti aloitteen hylkäämiseen selvällä ääntenenemmistöllä. Tapahtumien kulku aiheutti myös K. A. Fagerholmin hallituksen opetusministerinä toimineen Oittisen arvostelua kiertelystä ja toisarvoisten verukkeiden etsimisestä kokeilujen lykkäämiselle.² (Autio & Heikkilä 1990, 95 -96; Iisalo 1984, 33 -35.)

Viljo Ripatin (1992, 298 -299) mukaan Oittista voi koulunuudistajana verrata ainoastaan Uno Cygnaeukseen.³ Hänen mielestään toiset suuret kansakoulun kehittäjät, kuten Mikael Soinen, ainoastaan täydensivät edeltäjiensä työtä. Cygnaeus ja Oittinen rakensivat kokonaan uutta. Heidän tehtävänsä oli kuitenkin erilainen. Cygnaeus oikeastaan vain toteutti saamansa toimeksiannon. Keisari-suuriruhtinas ja hänen takanaan olevat suomalaiset neuvonantajat olivat jo tehneet päätöksen kansakoulun perustamisesta. Kun Oittinen ryhtyi edeltäjältään Yrjö Ruudulta perinnöksi saamaansa yritykseen yhtenäiskoulun toteuttamiseksi, hänellä ei ollut tukenaan viranomaisten päätöksiä. Taistelu uuden koulun puolustajien rintaman vähittäiseksi laajentamiseksi oli vuosia kestävä työ. Oittinen kohosi mittavilla saavutuksillaan lähes ainutlaatuiseen asemaan työväen sivistystyössä, sosiaalidemokraattisen puolueen periaateohjelman kirjoittajana sekä koulureformin esitaistelijana (ks. myös Lappalainen 1985, 79; Virtanen 1983, 7.) Jouko Teperi (1995, 241 -279) puolestaan kuvaa näitä R.H. Oittisen ponnisteluja yhtenäiskoulun tyyppisen peruskoulun luomiseksi yrityksenä yksityisoppikoulujen totaaliseen murskaamiseen, jopa osana Suomen vallankumouksen valmistelua. Erkki Ahon (1996, 170) mukaan tällaiset väitteet eivät himmennä Oittisen elämäntyön merkitystä.

Veli-Matti Aution (1993, 75) mukaan Oittinen jää historiaan yhtenä suurista opetusministereistä. Viimeisessä kirjassaan "*Miksi peruskouluun*" Oittinen keskittyi aiheeseen, johon kietyti hänen elämäntyönsä keskeisin ja laajakantoisin osuus peruskoulun isänä.

Kuka tai ketkä kulkivat koulunuudistuksen kärjessä Suomessa, on väitöskirjassaan kysynyt Paavo Kärenlampi (1999, 33 -35). Asiasta käytiin varsin vilkasta keskustelua erityisesti vuonna 1985, kun Antti Lappalainen oli julkaissut väitöskirjansa. Lappalainen oli päätynyt siihen, että sosiaalidemokraatit olivat kaikissa pohjoismaissa koulunuudistuksen aktiivisimpia

edistäjiä. Jaakko Itälä väitti Lappalaisen tulkinneen väärin peruskouluajatuksen alkua Suomessa. Itälän mukaan opettajain järjestö kulki peruskouluuutteen kärjessä puolueiden ja myös Oittisen tullessa siinä vaiheessa vielä perässä. Itälän kanssa samoilla linjoilla oli Antti Henttonen. Henttonen väitti, että Oittinen oli peruskoulumiehenä opettajajärjestön opetuslapsi. Kärenlammen mukaan Oittisen roolia ja sen ideologiaa ja poliittisia juuria pohtivassa keskustelussa tukevalla pohjalla olivat ne, jotka näkivät eriarvoisuutta vastustaneen työväenliikkeen edustajat yhtenäiskoulujärjestelmän ensimmäisinä aktiivisina esittäjinä Suomessa, väheksymättä Mikael Soinisen ja Oskari Mantereen johdolla 1920- ja 1930-luvuilla yhtenäiskoulun suuntaan tehtyä suunnittelutyötä.

Peruskoulun synty

Vaikka kansanedustajilla oli vuoden 1963 periaateratkaisua pohtiessaan ollut käytettävissä aiempien komiteoiden mietinnöt ja niihin liitetyt kannanotot, tavallinen kansalainen tuskin pääsi selville, mihin hänen tämän päätöksen jälkeen syntyneessä mielipiteiden ristiaallokossa oikein oli luotettava. Syntyneen tilanteen johdosta esitettiin Oittiselle, että hän pyytäisi yliopistojen ja korkeakoulujen kasvatustieteen edustajilta yhteisen julkilausuman koulunuudistuksen ydinkohdista. Professori Matti Koskenniemen arveltiin alkavan pyydettäessä huolehtia kyseisen julkilausuman laatimisesta alan toisten kollegojen kanssa. Kun tällainen lausunto tulisi eduskunnan toivomuksen jälkeen, niin koulunuudistuksen vastustajat sen paremmin kuin kannattajakaan eivät voisi käyttää lausuntoa propagandistiseen tarkoitukseen, arvioi O.K. Kyöstiö marraskuun lopulla 1963 Oittiselle lähettämässään kirjeessä.⁴

Opetusministerinä Oittinen ajatteli kuitenkin niin, että periaatepäätös yhtenäiskoulujärjestelmään siirtymisestä oli tehty ja nyt olisi uuden koulun käytännöllisen toteuttamisen aika (Oitti-

nen 1969, 132 -133). Peruskoulukomitean asettaminen tässä tilanteessa suunnittelemaan uudistuksen toteuttamista oli tärkeä koulutuspoliittinen valinta, johon johtaneessa kehityksessä Oittisella oli kiistaton osuus (Koskenniemi 1978, 65). Valmistellessaan ehdotustaan hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi koulujärjestelmän perusteiksi komiteassa pääteltiin niin, että oppilaiden jakaminen kahteen ryhmään peruskasvatuksen antamista ja myös vastaiselle elämänuralle valmistamista varten 11 vuoden ikäisinä heidän silloin saavuttamansa koulukypsyyden perusteella ei ollut asianmukaista. Komitean mietinnön mukaan kasvavien henkisen kehityksen rytmi oli varsin erilainen, eikä se, vastasiko oppilaan kehitysvaihe yksitoistavuotiaana koulun opetussuunnitelman edellyttämää tasoa ja luonnetta, saanut vielä ratkaista hänen koulutuksensa määrää ja suuntaa eikä hänen elämänuraansa. Tällainen jako oli epäoikeudenmukainen ja epätarkoituksenmukainen. Sellaisen käsityksen syntyminen yksitoistavuotiaille, että koulun suorittama oppilaiden valinta osoitti kykyjen eriarvoisuuden, katsottiin kasvatuksellisesti vahingolliseksi, koska se saattoi muodostaa pohjan virheelliselle kuvalle inhimillisten kykyjen ja taitojen yksilöllisestä ja yhteiskunnallisesta arvosta ja merkityksestä Opetuksellisesti verrattain yhtenäistä peruskoulua komitea perusteli monin tavoin. Opetuksellisesti yhtenäisen koulun vaikeutena oli pidetty sitä, että erilaisia harrastuksia ja taipumuksia omaavia oppilaita oli opetettava samoissa ryhmissä. Opettaminen asettikin opettajalle suuret vaatimukset, koska hänen oli käytettävä sellaisia opetustapoja, joiden avulla erilaiset oppilaat saatiin aktiiviseen toimintaan luokkayhteisön puitteissa. Vaikeuksia oli kuitenkin liioiteltu. Kansakoulun ja keskikoulun oppilaat olivat näet varsin heterogeenisiä, ja maaseudun kansakouluissa opetti sama opettaja usein sangen menestyksellisesti samoilla tunneilla eri vuosiluokkien oppilaita. Mahdollisuudet ohjata oppilaita oppiaineiden ja niiden oppimäärien valinnan avulla keskittymään heidän taipumustensa ja har-

rastustensa mukaisesti opintoihin myös helpottivat opettajan työtä oppilaiden aktiivisuudessa. (KM 1965:A7, 10.)

Peruskoulukomiteassa päädyttiin käsitykseen, että peruskoulussa tulisi olla vain kaksi astetta, ala-aste ja ylä-aste, ja että yläasteella olisi linjojen sijasta opintosuuntia, jotka sallisivat ainekohtaisia ratkaisuja. Peruskoulun ala-aste olisi 6-vuotinen ja yläaste 3-vuotinen, joten opetuksen eriytyminen alkaisi vasta 7. luokalta. Komitean ehdotus kuuden alimman luokan muodostamisesta ala-asteeksi oli aivan uusi ehdotus, sillä opetus koko kuuden vuoden aikana oli tarkoitettu kaikille oppilaille pääasiallisesti samansisältöiseksi. Kunnan osuus koululaitoksen järjestämisessä suunniteltiin keskeiseksi, ja valtion koulujen sekä yksityiskoulujen merkitys väheni entisestään. Komitean luovuttaessa mietintönsä syyskuussa 1965 siihen sisältyi useita erinäviä mielipiteitä, joista useimmista katsottiin, että yksityiset oppikoulut eivät olleet saaneet ehdotuksessa sellaista asemaa kuin eduskunnan lausumassa toivomuksessa oli edellytetty. Ehdotus poikkesi merkittävästi aiemman kouluohjelmakomitean mietinnöstä myös siinä mielessä, että vielä vuoden 1963 eduskuntakeskustelun aikana yhtenäiskoulu oli hahmotettu kolmen olemassa olevan koulumuodon (kansakoulu, kansalaiskoulu, keskikoulu) yhteen niveltämiseksi hallinnolliseksi kokonaisuudeksi. Peruskoulukomitean ehdotusta entisten koulumuotojen tilalle tulevasta uudesta koulusta on pidetty "suurena harppauksena". (KM 1965:A7, 12–16; Koskenniemi 1978; Nurmi 1979, 64.)

Liian suuri harppaus?

Koulujärjestelmälakiehdotuksen valmistelleen peruskoulukomitean työn alkuvaiheessa (helmi-kesäkuu 1964) komitean jäsen Johannes Virolainen toivoi määriteltävän sen, mitä kunnan koululaitoksella ja yhtenäiskouluperiaatteella tarkoitetaan. Komitean työskentelyn pohjapaperissa kunnan koululaitokseen

oli ajateltu sisällytettävän kuitenkin vain lukio. Matti Koskeniemi ehdotti nyt siihen kuitenkin myös lastentarhaa. Komitean yleiskeskustelussa hän huomautti että tästä yhdistämisestä olisi koulukypsyyden toteamiselle hyötyä. Puheenjohtajana toiminut R.H. Oittinen totesi kuitenkin, että lastentarhan kuulumisesta kunnan koululaitokseen syntyy hallinnollinen ristiriita, vaikka asia olikin "tieteisopillisesti" aivan oikea, ja josta oli myös kansainvälisen kasvatusopillisen konferenssin suositus. Komitean jäsen Ensio Partanen viittasi silloin oppivelvollisuusiän mahdolliseen alentamiseen yhdellä vuodella, johon Oittinen taas totesi kuusivuotiaiden kouluunmenon olevan vaikea asia hoidettavaksi. Alfred Salmela taas katsoi kuusivuotiaiden kouluuntulon häiritsevän maaseudun koulutointa, vaikka myönsikin esikoulukysymyksen olevan ajankohtainen. Koskeniemi oli sitä mieltä, että jos kouluun otettaisiin kuusivuotiaita, koulu tuli silloin muuttua toisenlaiseksi. Jo maaliskuussa 1964 peruskoulukomitean yleiskeskustelussa keskusteltiin siis käsitteestä kunnan koululaitos, johon voisi kuulua erilaisia kouluja. Ensimmäinen mietintöluonnos on päivätty 12. toukokuuta 1964. Luonnoksen mukaan kunnan koululaitokseksi nimitettävään organisaatioon tulisi kuulua peruskoulu sekä lukio ja peruskoulun oppimäärälle rakentuvia ammatillisia oppilaitoksia. Siihen voisi kuulua myös esikouluasteinen lastentarha.⁵

Elokuussa 1964 Jyväskylässä oli järjestetty pohjoismainen lastentarhanopettajakokous, missä oli kiinnitetty huomiota varhaisen lapsuuden oppimistilaisuuksiin. Annika Takalan mukaan eri tahoilla maailmaa näytettiin pyrittävän entistä tehokkaammin huolehtimaan siitä, että kaikilla lapsilla olisi riittävän varhain suotuisia oppimistilaisuuksia havaintojen, motoriikan ja ajattelun kehittämiseksi. Koska opittavaa oli paljon ja elämä lyhyt, oppivelvollisuusikää pyrittiin jatkamaan myös sen alkupäästä. Kokouksessa korostettiin kuitenkin sitä, että tärkeimpiä tavoitteita on luoda myönteinen asenne oppimiseen. Tällaisen

myönteisen perusasenteen luomiseen oli lastentarhassa edulliset olosuhteet, jos esimerkiksi lukemaan oppiminen tapahtui yhtä hauskasti kuin muukin toiminta. Lasten myönteisen perusasenteen säilyttämisen oppimista kohtaan katsottiin vaikeutuvan koulussa sen takia, että siellä oli määrätty oppiennätykset. Kun tavoitteet oli näin selvästi määritelty, sekä opettaja että oppilas kokivat epäonnistumisena sen, kun niitä ei saavutettu. Siksi lastentarhassa tapahtuva alkeisopetus ja varsinaisen koulun alkeisopetus piti saattaa läheisempään yhteistoimintaan keskenään. (Takala 1965, 80.)

Matti Koskenniemi lähetti puheenjohtaja R.H. Oittiselle 28. elokuuta samana vuonna kirjeen. Keskusteltuaan mietinnöstä muun muassa O.K. Kyöstiön kanssa, hän halusi tehdä muutoksia tekstiin. Mietintöluonnoksessa koulujärjestelmälain 2§:n 1 momentin jälkiosan järjestyksen hän ymmärsi johtuvaksi komitean yleisestä mielipiteestä, mutta sen jälkeen, kun komitea oli kannan ottanut, järjestyksen piti tekstissä asiallisista syistä olla: "...lastentarha, peruskouluun liittyviä ammatillisia oppilaitoksia ja lukio". Koskenniemi oli liittänyt kirjeensä mukaan konseptin, jossa oli myös komitean yleisperusteluihin liittyvä kannanotto: "Lastentarha, joka muodostaa peruskoulun luonnollisen esiasteen, olisi, mikäli kunta niin haluaa, liitettävä kunnalliseen koululaitokseen".⁶

Vielä peruskoulukomitean siinä luonnoksessa esitykseksi eduskunnalle laiksi koulujärjestelmän yleisistä perusteista, joka on päivätty 6. lokakuuta 1964, puheenaoleva järjestys on jokseenkin ennallaan: "Koululaitokseen voisi kunnan harkinnan mukaan kuulua myös lukio ja peruskoulun oppimäärälle rakentuvia oppilaitoksia sekä lastentarha". Sen sijaan luonnoksessa, joka on päivätty 22. marraskuuta 1964, järjestys on muuttunut Koskenniemen esittämällä tavalla: "Koulujärjestelmän runkona on kunnan koululaitos, jossa on oppivelvollisille tarkoitettu peruskoulu ja johon voi kuulua lastentarha, lukio ja peruskoulun oppimäärälle rakentuvia ammatillisia oppilaitok-

sia”. Samoin tässä luonnoksessa on mukana Koskenniemen esittämä täsmennys yleisperusteluihin: “Lastentarha, joka muodostaa peruskoulun luonnollisen esiasteen, olisi, milloin kunta niin haluaa, saatava liittää kunnan koululaitokseen”.⁷ Nämä muotoilut tulivat sitten myös komitean lopulliseen ehdotukseen mukaan (KM 1965: A7).

Kun komiteanmietintö oli julkistettu, lähetti Suomen Lastentarhanopettajaliitto puheenjohtaja Marita Cajander komitean sihteerinä toimineelle Voitto Kalliolle 15. kesäkuuta 1965 kirjeen. Kirjeessään Cajander päätteli psykologisin perustein sitä, esikouluikä eli lastentarhaikä oli lapsen luonteen ja persoonallisuuden kannalta ratkaiseva vaihe. Kun nyt pyrittiin kasvatuksen eri alueet liittämään saumattomaksi kokonaisuudeksi, lastentarhanopettajat pitivät tärkeänä, että lastentarhojen jo sadan vuoden aikana suorittama kasvatus- ja opetustyö ei jää siinä järjestelyn ulkopuolelle, vaan että se myös hallinnollisesti liitetään muun opetus- ja kasvatustoiminnan kokonaisjärjestelmään. Kouluhallituksen vapaan sivistystyön osasto käsiteli komitean ehdotuksesta annettavaa lausuntoa vielä kokouksessaan 16. joulukuuta 1965. Tuolloin osasto halusi erityisesti painottaa, että lastentarhaa ei tässä vaiheessa ole suunniteltava peruskouluun liittyväksi esiasteeksi, koska sen toiminnasta oli säädetty erikseen.⁸

Koulujärjestelmäkysymys sivistysvaliokunnassa

Paasion hallituksen esitys laiksi koulujärjestelmän perusteiksi annettiin eduskunnalle huhtikuussa 1967. Sivistysvaliokunnan käsitellessä lakiesitystä syksyllä 1967 tehtiin koulujärjestelmää koskevaan lukuun vain yksi muutosehdotus. Hallituksen esitykseen laiksi koulujärjestelmän perusteista (HE 44/1967 vp) sisältyi peruskoulukomitean ehdotuksen mukaisesti kohta, jonka mukaan kunnan koululaitokseen voi kuulua myös lastentarha. Eino Uusitalo esitti, että kunnan koululaitokseen voisi

kuulua myös esikoulu, mikä ehdotus oli sisältynyt jo hänen keväällä tekemäänsä rinnakkaislakialoitteeseen (LA 147/1967 vp). Aloitteen mukaan maaseudulla ei voida toteuttaa kiinteätä kunnan koululaitokseen kuuluvaa lastentarhaa, mutta ala-asteen luokkien 1-2 yhteyteen voitaisiin liittää kuusivuotiaille tarkoitettu esikoulu.⁹

Sivistysvaliokunnan ensimmäisessä käsittelyssä 21. joulukuuta 1967 tämä kriittinen tekstinkohta (2§) hyväksyttiin seuraavassa muodossa: "Koulujärjestelmän runkona on kunnan koululaitos, jossa on oppivelvollisille tarkoitettu peruskoulu ja johon voi kuulua esikoulu, lastentarha, lukio ja peruskoulun oppimäärälle rakentuvia ammatillisia oppilaitoksia". Samoin hyväksyttiin myös lakiehdotuksen 4§:n muotoilu: "Esikoulusta, lastentarhasta, lukiosta ja ammatillisesta oppilaitoksesta samoin kuin kunnan peruskoulua korvaavasta oppikoulusta on tässä laissa säädettyin poikkeuksia voimassa, mitä niistä on erikseen säädetty".¹⁰

Voitto Kallio opetusministeriöstä ehdotti kuitenkin 16. helmikuuta 1968 antamassaan lausunnossa, että teksti olisi pitänyt kirjoittaa toisin. Kallio kritisoi lausunnossa sivistysvaliokunnan päättämiä muutoksia ehdotukseen laiksi koulujärjestelmän perusteista. Erityisen huomion kohteena oli lakiehdotuksen 2§:n saama muoto. Mitä tarkoitetaan esikoululla? ihmetteli Kallio. Lainsäädäntö tunsu vain kurojen ja sokeain lasten esikoulun, mutta siitä ei tullut ottaa säännöksiä puitelakiin. Jos esikoululla tarkoitetaan lastentarhaan verrattavaa esikoulua, olisi teksti kirjoitettava esimerkiksi seuraavasti: "Kunnan koululaitokseen voi kuulua lastentarha tai sitä vastaavia luokkia". Maininta esikoulusta tuli poistaa myös 4§:n tekstistä. Samoilla linjoilla oli myös Sakari Kallio Suomen Kaupunkiliitosta. Antamassaan lausunnossa 23. helmikuuta 1968 hän totesi, että sivistysvaliokunta oli lisännyt 2§:n 1 momenttiin ja 4 §:n 2 momenttiin "esikoulun" käsitteen. Hänen ymmärtääkseen "esikoululla" kuitenkin tarkoitettiin nimenomaan lastentarhaa. Jos kysymyksessä oleviin lainkohtiin lisätään "esikoulun" kä-

site, sitä tarkemmin selvittämättä, tuli se ilmeisesti aiheuttamaan pelkästään tarpeetonta sekaannusta.¹¹

Sivistysvaliokunta teki korjauksen tekstiin, kun esitys otettiin yksityiskohtaiseen 2. käsittelyyn. Edustaja Uusitalo ehdotti edustaja Sillantauksen kannattama, että lakiehdotuksen 2§:n kiistanalainen kohta olisi hyväksyttävä muodossa: "...lastentarha tai sitä vastaavia esiluokkia". Kokouksessa, joka pidettiin 13. maaliskuuta 1968, mietintöluonnos hyväksyttiin keskustelun jälkeen yksimielisesti ja asia katsottiin valiokunnassa loppuun käsitellyksi. Näillä korjauksilla koulujärjestelmää koskeva luku pysyi muuttumattomana lopulliseen lakiin asti.¹²

Järjestelmäuudistuksen keskeneräisyys

Vaikka hallituksen esitykseen tehtiin muutoksia valiokunnassa, eduskunnassa edustajien enemmistö oli asettunut selvästi peruskoulun kannalle. Eduskuntakäsittelyn aikana kiistaa oli edelleen uskonnon ja siveysopin ja ruotsin kielen opetuksesta, uudistuksen toimeenpanojärjestyksestä sekä yksityisoppikoulujen asemasta. Keskustelun aikana kokoomuksen kansanedustaja Anna-Liisa Linkola vetosikin Yhdistyneiden Kansakuntien ihmisoikeuksien julistukseen vaatien, että koulussa on taattava mahdollisuudet yksilölliseen kasvatukseen. Toukokuun 24. päivänä vuonna 1968 eduskunta hyväksyi lain koulujärjestelmän perusteista. (Nurmi 1979, 102–115.)

Ehdotettu laki koulujärjestelmän perusteista käsitti ainoastaan ne suuntaviivat ja periaatteet, joiden mukaan koulujärjestelmää tulisi kehittää. Sivistysvaliokunnassa edustajat olivat katsooneet, että lain säännöksiä olisi koulu-uudistusta toteutettaessa pyrittävä tulkitsemaan mahdollisimman joustavasti kulloinkin esiintyvien tarpeiden mukaisesti. Mahdollisimman pian oli pyrittävä aikaansaamaan koko koulujärjestelmää sekä kouluhallintoa koskeva uusi lainsäädäntö.

Sivistysvaliokunnan linjausten mukaan uusi peruskoulu muo-

dosti osan koko koulujärjestelmästä, minkä vuoksi sen tuli tasollisesti ja alueellisesti niveltä kitkattomasti sekä esikoulutusasteiseen että peruskoulun jälkeiseen koulutukseen kaikkine jatkokoulutusmuotoineen. Tämän vuoksi oli vastaisessa koulu-uunnittelussa otettava huomioon paitsi kunnalliset myös alueelliset näkökohdat, jolloin pääpaino oli asetettava alueelliselle koulutustarpeelle.

Peruskoulukomitean valmisteleman lakiehdotuksen mukaan oppivelvollisille tarkoitettuun peruskouluun voi kuulua myös lastentarha. Kun lastentarhat eivät toistaiseksi olleet varsinaisen kouluhallinnon alaisia ja kun valiokunnan mielestä oli kunnan koululaitoksen kehittämisen kannalta suotavaa, että joustavammin voitaisiin ainakin kokeilumielessä järjestää varsinaiseen peruskouluopetukseen läheisesti kytkeytyvää ja valtionapuun oikeuttavaa esiopetusta, valiokunta oli laajentanut koulujärjestelmälain (2 §:n 1 momentin) sanamuotoa.

Peruskoulu-uudistuksen valmistelijoiden ja päätöksentekijöiden piirissä oli asian käsittelyn aikana muotoutunut kaksi erilaista käsitystä siitä, miten koulujärjestelmä uudistus tuli maassa toteuttaa. Peruskoulukomiteassa Matti Koskenniemi oli esittänyt, että lastentarha oli esikoulu ja luonnollinen peruskoulun esiaste. Eduskunnassa Eino Uusitalo ja muutkin keskustan kansanedustajat ajattelivat taas niin, että esiopetus olisi toteutettava kuusivuotiaille tarkoitetuissa esiluokissa peruskouluissa. Maaseudulla ei käsityksen mukaan ollut mahdollisuuksia lastentarhoihin.

Koulujärjestelmälain hyväksymisen jälkeen alkoikin vakiintua ja tulevan vallitsevaksi se tulkinta, että esiopetus on kuusivuotiaiden opetusta, ei lastentarhaikäisten opetusta. Ahti Karjalaisen II hallituksen (14.7.1970 -29.10.1971) ohjelmassa tämä ajattelutapa sai jatkoa: "Koulutus ja kulttuuripolitiikassa on tavoitteena taloudellisten ja sosiaalisten erojen poistaminen sekä tasa-arvoisuuden toteuttaminen. Peruskoulun uudistamisessa pyritään siihen, että myös syrjäseutujen ja pienten kuntien

kouluolot nykyisestään paranevat. Ryhdytään valmisteluihin sellaisen lakiesityksen antamiseksi, että esikoululuokka liitetään peruskoulun ala-asteeseen.” (Hakovirta & Koskiaho 1973; 317 -318.)

Vuosituhanen vaihteessa koulujärjestelmän rakennetta koskeva lakiuudistus toteutui siten, että kuusivuotiaille lapsille mahdollistettiin osallistuminen esiopetukseen vuotta ennen oppivelvollisuuskoulutuksen alkamista. Esiopetuksen järjestäminen joko opetus- tai sosiaalitoimessa tuli kuntien velvollisuudeksi. Valtioneuvosto antoi vuoden 2004 syksyllä eduskunnalle selonteon esiopetusuudistuksen toteutumisesta ja vaikutuksista. (VNS 7/2004 vp.) Selontekoa seuranneessa keskustelussa kansanedustajat nostivat esille monia ongelmallisiksi kokemiaan kysymyksiä. Yksi näistä kysymyksistä oli esiopetuksen hallinto sekä opetus- että sosiaalitoimessa. Järjestelmää pidettiin edelleen liian monimutkaisena.

Jälkimmäiset

Työväen Sivistysliitto julkaisi vuonna 1969 kokoelman liiton entisen puheenjohtajansa ja opinto- ja pääsihteerinsä puheita ja kirjoituksia. Erään kirjoituksen otsikkona oli ”Jälkimmäiset”, joka oli katkelma jo edellisestä vuonna julkaistusta kirjoituksesta. Kirjoituksessaan Oittinen totesi sosialismin valtaavan alaa jatkuvasti, vaikka hän jätti huomioonottamatta varsinaiset sosialistiset maat. Sosialistisia periaatteita ja menettelytapoja oli alettu yhä yleisemmin käyttää myös vapaaseen markkinatalouteen perustuvissa maissa yhteiskunnan kokonaisuutensa turvaamiseksi, Oittinen kirjoitti. Yhteiskuntatalouden kehitys oli suuntautunut näissä maissa selvästi kohti sosialismiin sisältyvien taloudellisten tavoitteiden toteuttamista. Sosialistimaiden kehitys osoitti, että sosialisoinnin totaalinen toteuttaminen oli erittäin vaikea ja suuria hankaluuksia aiheuttava tekijä Demokraattisen sosialismin linja, jolle antoi leimansa kypsy-

minen, sosialisoinnin tarpeen asteittainen selviäminen sekä sosialismin toteuttaminen sitä mukaa kuin se kävi välttämättömäksi, oli kehityksen valossa osoittautunut oikeaksi. Oittisen mielestä sosialismin toteuttaminen demokratian avulla oli tosin hankala, pitkä ja monivaiheinen prosessi. (Oittinen 1969, 91.)

Hankala, pitkä ja monivaiheinen prosessi oli myös suomalaisen koulujärjestelmän uudistaminen. R.H. Oittisen mukaan koulujärjestelmälain hyväksyminen merkitsi yhtenäiskoulu-tyyppisen peruskoulun perussäännösten, puitteiden valmistamista. Jähmettynyt koulujärjestelmä oli ensimmäinen pois rai-vattava este, jotta voitaisiin päästä uudistustyöhön käsiksi. Oikeutta sivistykseen ei kuitenkaan enää pidetty teoreettisena lauselmana, vaan kasvatusoloja pyrittiin nyt kehittämään siten, että sivistyksen saamismahdollisuudet alkaisivat tasoittua. Koulujärjestelmän uudistamisvaatimuksen vanhimpiin ja voimakkaimpiin perusteisiin oli kuulunut sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja sivistyksellisen demokratian toteuttaminen. Lähtökohtana oli ollut se, että tietojen ja sivistyksen hankkiminen on ihmisen luontainen oikeus. Tällä oli alun perin tarkoitettu kaikkien muodollisten esteiden poistamista koulunkäynnin tieltä Demokraattisen ajattelun syventyminen oli johtanut siihen, että enää ei tyydytty koulunkäyntioikeuksien takaamiseen, vaan vaadittiin koulunkäyntimahdollisuuksien turvaamista. Suomessa tämä haluttiin toteuttaa ja toteutettiin siten, että peruskoulu-uudistuksen yhteydessä kaikille oppivelvollisuusikässä oleville nuorille taatiin maksuton koulunkäynti ja samanlaiset ulkoiset mahdollisuudet opiskeluun vanhempien varallisuudesta ja asuin-paikasta riippumatta. (Oittinen 1972, 299–300.)

Ketkä kulkivat koulunuudistuksen kärjessä, on monilla koulutuspoliittisilla merkityksillä ladattu kysymys. Vähintään yhtä merkityksellinen kysymys on tietenkin myös se, millainen oli kunkin toimijan tosiasiallinen vaikutus asioiden kulkuun tietyssä historiallisessa tilanteessa. Arkistolähteiden, kuten myös tutkimusten ja muiden kirjoitusten valossa R.H. Oittisen

merkitys näyttäytyy poikkeuksellisen voimakkaana vaikuttamisessa uudistuksen valmistelutyön käynnistymiseen, uudistusehdotusten muotoutumiseen niitä valmisteltaessa, sekä erityisesti siinä, että valmistelutyön tuloksena syntyneet ehdotukset tulivat myös asianmukaisesti parlamentaariseen käsittelyyn hallituksen esityksinä. Tässä mielessä Oittinen on kouluhallituksen pääjohtajana ja opetusministerinä pitkän ajan toimissaan vaikuttanut suomalaisen peruskoulun rakentumiseen 1950- ja 1960-luvuilla ehkä enemmän kuin kukaan muu.

Artikkelin lähestymistapaa luonnehdittiin kuitenkin edellä aatehistorialliseksi tutkimukseksi siinä merkityksessä kuin aatehistorian tehtäväksi määritellään asioille annettujen merkitysten tulkinta ja ymmärtäminen. Miksi siis on ollut niin tärkeää tutkimuksissa ja muissa kirjoituksissa tuoda toistuvasti esille juuri se, että Oittinen oli “peruskoulun isä”? Miksi on ollut niin tärkeää väittää, että Oittinen oli peruskoulumiehenä “opettajajärjestön opetuslapsi”? Miksi on ollut niin tärkeää väittää, että koulunuudistuksessa oli kyse “Suomen vallankumouksen valmistelusta”? Olivatko tämänkaltaiset väitteet aikanaan esittämisen arvoisia? Yksi vastaus näihin kysymyksiin saattaa muotoutua, kun nämä tutkimusaineistoon sisältyvät lausumat ymmärretään nimenomaan retoriseksi siirroiksi kulloinkin ajankohtaisten intohimojen argumentoinnissa, eikä niinkään väitteinä, joiden pätevyyttä tulisi arvioida sellaisenaan.

Miten Oittisen koulutuspoliittinen ajattelu muuttui uudistuksen eri vaiheissa, on kysymys jota toistaiseksi ei ole tutkimuksissa juurikaan tarkasteltu. Ehkä tämä johtuu siitä, että “koulunuudistuksen kuumat vuodet” ovat vielä niin lähellä meitä. Erityisen toivottavaa kuitenkin olisi R.H. Oittista, hänen ajatteluun ja monitahoista toimintaansa ja sen merkitystä käsittelevien uusien tutkimusten valmistuminen vuoteen 2012 mennessä, jolloin Oittisen syntymästä tulee kuluneeksi 100 vuotta.

Viitteet

1 Artikkelin tutkimusaineisto koostuu arkistolähteistä, aiemmista tutkimuksista, R.H. Oittisen omista kirjoituksista sekä muista asioita käsittelevistä kirjoituksista, kuten muistelmista.

2 “Tuntuu melkein päältä, ettei kouluväellä ole halua minäkäänlaisiin uudistuksiin siitä kiivaudesta päätellen, jolla jokaista koulujärjestelmän uudistussuunnitelmaa on vastustettu... Olen kuitenkin sitä mieltä, että koulujärjestelmän uudistuksesta käytävän keskustelun pohjana on pidettävä Ruudun komitean ehdotusta Oittinen oli todennut radioesitelmässään. “Koulun kansanvaltaistamista ei voida estää – sitä voidaan vain lykätä”, arveli puolestaan Anna Nevalainen 10.3. 1949 Työkansan Sanomissa. (OA, Lehtileikkeitä 1946-53, kansio 18.)

3 Viljo Ripatti (1992) on kirjoittanut R.H. Oittisesta elämäkerran, jossa hän tarkastelee monipuolisesti Oittisen elämäntapahtumia ja toimintaa työväen sivistystyössä, sosiaalidemokraattien ideologina, opetusministerinä sekä kouluhallituksen pääjohtajana.

4 OA, Saapuneet kirjeet 1957-77, kansio 2.

5 PKA, Pöytäkirjakonseptit, Komitean luonnoksia esitykseksi eduskunnalle laiksi koulujärjestelmän yleisistä perusteista ; ks. myös Nurmi 1979, 60; Koskenniemi 1978, 25.)

6 OA, Saapuneet kirjeet 1957-77, kansio 2.

7 PKA, Komitean luonnoksia esitykseksi eduskunnalle laiksi koulujärjestelmän yleisistä perusteista

8 PKA, Komitealle saapuneet kirjeet 1964-1967.

9 Helmikuussa 1967, jo ennen hallituksen esityksen antamista eduskunnalle, myös Osmo Kock, Kuuno Honkonen, Georg Backlund, E.J. Paavela, Ensio Partanen, A.-V. Perheentupa, Pauli Räsänen, Ilmo Paananen, Lauha Männistö, Kelpo Gröndahl, Väinö R. Virtanen, Vappu Heinonen, Veikko Saarto ja Bror Lillqvist olivat ehdottaneet esikouluopetuksen liittämistä koulukoetilun piiriin. (Toiv.al. n:o 265/1967vp).

10 EA, Sivistysvaliokunnan pöytäkirjat 1967-1968 liitteineen.

11 EA, Sivistysvaliokunnan pöytäkirjat 1967-1968 liitteineen.

12 EA, Sivistysvaliokunnan pöytäkirjat 1967-1968 4 liitteineen; vrt Nurmi 1979, 106.

Lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat lähteet

Eduskunnan arkisto (EA), Helsinki

Sivistysvaliokunnan pöytäkirjat 1967-1968 liitteineen

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Peruskoulukomitean arkisto, 540:226: 1-2 (PKA)

Pöytäkirjakonseptit Komitean luonnoksia esitykseksi eduskunnalle laiksi koulujärjestelmän yleisistä perusteista

Komitealle saapuneet kirjeet 1964-1967

R.H. Oittisen yksityisarkisto 602.250 (OA)

Saapuneet kirjeet 1957-77, kansio 2

Lehtileikkeitä 1946-53, kansio 18

 Painetut lähteet

Peruskoulukomitean mietintö 1965. Komiteanmietintö 1965:A7. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Valtiopäiväasiakirjat liitteinen

Valtiopäivät 1967 (1967 vp)

Valtiopäivät 1968 (1968 vp)

Valtiopäivät 2004 (2004 vp)

Kirjallisuus

Aho, E. 1996. Myrskyn silmässä. Kouluhallituksen pääjohtaja muistelee. Helsinki: Edita.

Autio, V.-M. 1993. Opetusministeriön historia VI. Suurjärjestelmien aika koittaa. Helsinki: Opetusministeriö.

Autio, V.-M. & Heikkilä, M. 1990. Opetusministeriön historia V. Jälleenrakennuksen ja kasvun kulttuuripolitiikkaa. Helsinki: Opetusministeriö.

Hakovirta, H. & Koskiahho, T. 1973. Suomen hallitukset ja hallitusohjelmat 1945-1973. Helsinki: Gaudeamus.

Henttonen, A. 1985. R.H. Oittinen oli peruskoulumiehenä opettajajärjestön opetuslapsi. Opettaja 41, 26-33.

Hyrkkänen, M. 2002. Aatehistorian mieli. Tampere: Vastapaino.

Iisalo, T. 1984. Peruskoulu ja sen vaihtoehdot. Suomen peruskoulukeskustelun keskeiset vaiheet. Teoksessa T. Iisalo, E. Lahdes & E. Viitaniemi. Suomen peruskoulun synty ja toteutuminen. 4. painos. Turun opettajankoulutuslaitos. Julkaisu-sarja A5, 1-107.

Itälä, J. 2005. Elinkeinorakenteen muutos ratkaisi koulu-uudistuksen. Teoksessa K. Hämäläinen, A. Lindström & J. Puhakka (toim.) Yhtenäisen peruskoulun menestystarina. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus, 47-53.

Koskenniemi, M. 1978. Koulunuudistuksen "suuri harppaus". Peruskoulukomitea helmi-kesäkuussa 1964. Helsingin yliopis-

ton kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia N:o 63.

Kärenlampi, P. 1999. Taistelu kouludemokratiasta. Kouludemokratian aalto Suomessa. Bibliotheca Historica 37. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Lappalainen, A. 1985. Peruskoulun opetussuunnitelman syntyprosessi ja peruskouluopetuksen johtamisjärjestelmän muotoutuminen. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 28.

Nurmi, V. 1979. Koulunuudistuksen taustatekijöitä II. Yleissivistävä koulutus vv. 1959-1970. Helsinki: Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia 76.

Oittinen, R.H. 1969, Tehtäviä ja tavoitteita työväenliikkeen saralla. Helsinki: Tammi.

Oittinen, R.H. 1972. Miksi peruskouluun. Päämääriä ja periaatteita koulun kehittämiseksi Helsinki: Tammi.

Paasio, R. 1980. Kun aika on kypsä. Helsinki: Tammi.

Palonen, K. 1996. Retorinen käänne poliittisen ajattelun tutkimuksessa. Quentin Skinner, retoriikka ja käsitehistoria. Teoksessa K. Palonen, K. & H. Summa (toim.) Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino, 137-159.

Ripatti, V. 1992. R.H. Oittinen. Työväen sivistäjästä koulun uudistajaksi. Helsinki. Tammi.

Sarjala, J. 2005. Uudistukset nykypäivän näkökulmasta. Teoksessa K. Hämäläinen, A. Lindström & J. Puhakka (toim.) Yhtenäisen peruskoulun menestystarina. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus, 36-39

Takala, A. 1965. Tämän päivän lapsi – huomispäivän kansalainen. Teoksessa Tämän päivän lapsi – huomispäivän kansalainen. X Pohjoismainen lastentarhakokous Jyväskylässä 2.-8.8. 1964. Helsinki: Suomen Lastentarhanopettajaliitto, 76-80.

Virtanen, R. 1983. Kuvia koulunuudistuksen kuumilta vuosilta. Ohjusten ja kynästäkieltäytyjien aika. Helsinki: WSOY.